

الگوی تعامل خانوادگی و اجتماعی در سیره‌ی رضوی

فاطمه سادات احمدی^۱

چکیده

این پژوهش با عنوان الگوی تعامل خانوادگی و اجتماعی در سیره‌ی رضوی به روش کتابخانه‌ای و با ماهیت توصیفی در سدد معرفی یک الگوی کامل در روابط خانوادگی و اجتماعی می‌باشد؛ زیرا هر انسانی در طول زندگی خویش و همه روزه تعاملات گوناگونی دارد که به صورت کلی می‌توان گفت در دو حیطه خلاصه می‌شوند اول تعاملات خانوادگی و دیگری تعاملات اجتماعی ضرورت پرداختن به این مسئله از آن جهت است که انسان‌های با ایمان که همواره دغدغه‌ی پیمودن راه سعادت را دارند لازم است که سبک زندگی خانوادگی و اجتماعی خویش را با توجه به معارف دین مبین اسلام مانند آیات قرآن و سخنان اهل بیت عصمت و طهارت و همچنین سیره و رفتار آن بزرگواران پی ریزی نمایند. هدف از نگارش این مقاله معرفی امام رضا(علیه السلام) به عنوان یک الگوی کامل و وارسته در تعاملات خانوادگی و اجتماعی است. از نتایج این تحقیق میتوان به مواردی چون: برخورد نیکو با همسر و فرزندان و همچنین زیر دستان و همسایگان را در تعاملات اجتماعی نام برد.

کلیدواژه: امام رضا(علیه السلام)، اجتماع، الگوی تعامل، تعامل، خانواده.

۱ - طلبه سطح دو حوزه علمیه رضویه خمینی شهر f.s.ahmadi۹۶۱@gmail.com

مقدمه

از آنجایی که معارف دین مبین اسلام تاثیر بسزایی در هدایت انسان ها دارد لازم است که افراد سبک زندگی خویش را با توجه به معارف دین مبین اسلام پی ریزی نمایند. درمیان معارف دین مبین اسلام اخلاق شایسته و نیکو در خانواده و جامعه جایگاه عظیمی دارد و به سبب همین اخلاق نیکو است، که افراد بهترین زندگی در دنیا و آخرت روزیشان می شود.

با توجه به جست و جو های انجام شده در این زمینه می توان به کتبی چون: الف) امام رضا علیه السلام و تربیت فرزند از علی همت بناری (۱۳۷۷) نویسنده در این کتاب بیان مطالبی پیرامون سیره تربیتی امام رضا (ع)، با توجه به سفر آن حضرت به خراسان و دوری از کانون خانواده و نیز تک فرزندی چنانکه برخی از بزرگان قایلند بسیار قابل توجه است؛ چرا که تربیت فرزند یگانه آن هم از راه دور شیوه ای خاص می طلبد. ب) سیره اخلاقی امام رضا (ع) از طاهره بهره مند (۱۳۸۷) نویسنده در این کتاب به بیان اخلاق فردی و اجتماعی امام رضا (ع) پرداخته که قسمتی از آن نیز شامل تربیت فرزند نیز میشود. ج) صحیفه الإمام الرضا علیه السلام از علاء الدین حجازی (بی تا) نویسنده در این کتاب به جمع آوری احادیث امام رضا (ع) پرداخته است که تعدادی از این احادیث نیز شامل تربیت فرزند و تعاملات اجتماعی نیز میگردد را نام برد و مقالاتی چون: خانواده ی موفق و تربیت فرزند در سیره رضوی از محمد حسین مردانی نو کنده را یافت.

وجه تمایز این مقاله با سایر موارد کار شده در این زمینه آن است که محقق در این مقاله به الگوی تعامل خانوادگی و اجتماعی را در کنار هم مورد کاوش قرار میدهد تا خواننده همزمان با سیره ی خانوادگی و اجتماعی امام رضا علیه السلام آشنا شود و در هر دو بعد ایشان را الگوی خویش قرار دهد. و از سایر موارد کار شده خاص و تخصصی تر می باشد.

ضرورت پرداختن به این مسئله در بعد خانوادگی آن است که آمار طلاق و اختلافات خانوادگی از جمله مهمترین عواملی است که امنیت محیط خانواده را به عنوان هسته اصلی اجتماع تهدید می کند. به یقین یکی از دلایل عمده این نابسامانی ها دوری از نظام تربیتی قرآن کریم و اهل بیت عصمت و طهارت است. از مهمترین راهکارهای تربیتی قرآن برای

حفظ بنیان خانواده تاکید بر الگو قرار دادن اهل بیت عصمت و طهارت در زندگی می‌باشد. و در بعد اجتماعی نیز به دلیل اختلافات طبقاتی و سایر تفاوت‌هایی که وجود دارد بسیار از کارگزاران با زیر دستان خویش و مردم عادی رفتار مناسبی ندارند و از نگاه برتری جویانه‌ای که دارند با سایرین رفتار میکنند.

هدف از نگارش این مقاله با عنوان الگوی تعامل خانوادگی و اجتماعی در سیره‌ی رضوی آن است که افراد با مطالعه‌ی آن در زمینه‌ی تعامل با همسر و فرزند و خدمت‌گزاران و مردم از امام هشتم الگو‌گیری نمایند و به سعادت حقیقی دست یابند.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱- خانواده

خانواده در لغت به معنای: اهل خانه، اهل البیت، مجموعه‌ی افراد دارای پیوند سببی یا نسبی که در زیر یک سقف زندگی می‌کنند، مجموعه‌ی خویشاوندان، خاندان، تیره^۱ کوچک‌ترین واحد اجتماعی که شامل پدر، مادر، و فرزندان آن‌ها است.^۲ خانواده از نظر اصطلاحی: خانواده، نهادی است که بر پایه ازدواج مرد و زن شکل می‌گیرد و با تولیدمثل، توسعه می‌یابد. این نهاد، اساس سازندگی شخصیت انسان و مهم‌ترین عامل تکامل جامعه بشر است و از این‌رو، اسلام، که برنامه‌ی تکامل انسان است برای تأسیس و تحکیم این نهاد سرنوشت‌ساز و پیشگیری از فروپاشی آن، رهنمودهای بسیار مهمی ارائه کرده است.^۳

۱-۲- اجتماع

اجتماع در لغت عربی مصدر اجتماع اجتماعا است به معنای فراهم آمدن و برآمدن مجمع و جمعیت، مجلس و محفل و انجمن و انبوهی و توده ذکر شده^۴ در لغت فارسی کاری که به

۱- معین، فرهنگ معین، ج ۴، ص ۳۶۵

۲- عمیدفرهنگ عمید، ج ۵، ص ۲۰۱

۳- ری‌شهری، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، ص ۱۰۲

۴- نفیسی فرهنگ نفیس، ص ۹۴

اجتماع و به همگان بستگی داشته باشد، آن چه مربوط به گروهی که با هم زندگی می کنند، باشد. جمع شدن، دورهم گرد آمدن، فراهم آمدن، بهم پیوستن، انجمن شدن^۱ اجتماع در اصطلاح، «در گسترده ترین معنا، آن گونه که در مورد انسان ها به کار برده می شود، هر نوع رفتار یا نگرشی است که از طریق تجربه حال یا گذشته از رفتار سایر مردم (مستقیم یا نامستقیم) تأثیر پذیرفته باشد، یا اشاره به رفتاری است که به سوی مردم جهت گیری شده باشد.^۲

۲- الگوی تعامل خانواده در سیره رضوی

خانواده با پیمان ازدواج پایه گذاری می شود و در ابتدا همسران ستون اصلی و حیاتی خانواده را تشکیل می دهند برای آن که این بنیاد مقدس در مسیر صحیح و سیر تکامل به سمت عاقبت بخیری حرکت نماید لازم است تا هر یک از زوجین سیره ی اهل بیت عصمت و طهارت را الگوی تعامل خویش در خانواده قرار دهند، از این رو در ادامه ابتدا تعامل حضرت رضا(ع) با همسر خویش و پس از آن با فرزندشان بیان می گردد.

۲-۱- تعامل با همسر

خانواده کانونی است که هر چه با صفا و گرم تر باشد. زندگی شیرین تر و توفیقات انسان بیشتر خواهد شد. از این رو امام رضا (ع) در اشاره به اهمیت این کانون به بیان برخی از عواملی که در صفا و گرما بخشیدن به کانون خانواده موثر است می پردازند. آن حضرت در سخنی نورانی هم به حسن رفتار در خانواده توصیه کرده و هم از نوع رفتار خود با همسرشان خبر داده اند^۳ و می فرمایند: «أحسن الناس یمانا أحسنهم خلقا و الطفهم بأهله و أنا أطفکم بأهلی»^۴ «کسی که ایمانش برتر از دیگران است. اخلاقش نیکوتر و به خانواده اش مهربان تر

۱- معین، فرهنگ معین، ج ۱، ص ۴۵۸

۲- پرهام، فرهنگ علوم اجتماعی، ص ۲۹

۳- عطاردی قوچانی، مسندالامام الرضا، ص ۶۶۹

۴- حجازی، صحیفه الإمام الرضا علیه السلام، ج ۱، ص ۶۷

است و من نسبت به خانواده‌ی خود مهربان تر هستم.» در ادامه باتوجه به سیره‌ی گفتاری و رفتاری حضرت رضا(ع) شیوه‌ی صحیح تعامل با همسر(زوجه) بیان می‌شود.

۲-۱-۱- عفو و گذشت

رفتار مهرآمیز و مدارا با شریک زندگی و بخشودن خطای او، قوام بخش زندگی است. زندگی مشترک با تمام شیرینی‌هایش گاه با تلخی‌هایی روبه‌رو می‌شود که در این حال تنها خطاپوشی می‌تواند آرامش را به کانون خانواده بازگرداند. به ویژه زوج‌های جوان در هنگام مشاهده خطاهای یکدیگر باید با آرامش و سعه صدر پرده پوش خطاهای همدیگر باشند. صبر و شکیبایی، چشم پوشی از خطاها، تحمل و سازش همراه با ایثار و فداکاری به ویژه زوج، عامل ثبات و پایداری در خانواده است. خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ»^۱ (به هر حال) با آنها مدارا کن و عذرشان را بپذیر، و به نیکی‌ها دعوت نما، و از جاهلان روی بگردان (و با آنها ستیزه مکن!) عفو (پذیرش عذر) دیگران است. اگر کسی کار خطا و اشتباهی کرد، و از شما پوزش طلبید، عذرش را بپذیرید، و او را مورد عفو و بخشش قرار دهید؛ مخصوصاً اگر همسر شما باشد. و نیز دلالت بر سخت‌گیری نکردن نسبت به خانواده است.^۲

عفو و گذشت شایسته از نظر امام رضا(ع) گذشتی است که در آن دیگری سرزنش نشود؛ در تفسیر آیهی ۸۵ سوره‌ی حجر «فاصفح الصفح الجمیل» فرمودند: «صفح جمیل؛ گذشتی است که در آن مؤاخذه و عقاب نباشد»^۳ گذشت بدون مؤاخذه‌ی اعضای خانواده از یکدیگر یکی از راهکارهای اساسی در جهت تحکیم نهاد خانواده است.

قرآن کریم به صلح و سازش و گذشت در روابط میان زوجین تأکید ویژه‌ای دارد. در این خصوص مرد مورد خطاب قرار گرفته و در مواردی که خطایی از زن سر می‌زند، به گذشت توصیه می‌شود. زیباترین بیان در این خصوص، آیه ۱۴ سوره مبارکه تغابن است که می-

۱- اعراف: ۱۹۹

۲- کلاتری، اخلاق زندگی، ص ۷۱

۳- عطاردی قوچانی، مسندالامام الرضا، ص ۳۱۶

الْإِجْتِهَادِ وَادَاءِ الْأَمَانَةِ وَصِدْقِ الْحَدِيثِ وَحُسْنِ الْجَوَارِ فِيهِذَا جَاءَ مُحَمَّدٌ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ -
 «بر شما باد به پارسایی، ترس از خدا، کوشش در طاعت و بندگی امانت داری راست گویی و
 حسن همجواری این ها همان است که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله آورده است.»^۱

آن حضرت در اشاره به تکریم همسایگان و زشتی همسایه آزاری، سخنی قاطع دارد که
 فرمودند: «لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَأْمَنْ جَارُهُ بِوَأْتِقَهُ» «از ما نیست کسی که همسایه اش از دست او در
 آسایش نباشد.»^۲

۳-۲- مهربانی با زیر دستان

بدیهی است که خادمان، غلامان، محافظان، سرایداران و مانند آن ها، هر چند در مرحله ای
 فروتر قرار داشته باشند، ولی آن ها نیز انسان هستند و از منزلت و شخصیت ویژه خود
 برخوردارند؛ از این رو لازم است منزلت و شخصیت آنان حفظ گردد به احساسات آنان احترام
 گذاشته شود و حقوقشان رعایت گردد. امام رضا(ع) با آن که از مقام والای امامت و از پست
 سیاسی ولایتعهدی برخوردار بود با زیر دستان خود رفتاری انسانی و اسلامی داشت و همواره
 منزلت و حرمت آنان را حفظ می کرد.^۳ یاسر خادم، در این باره می گوید: «قَالَ لَنَا أَبُو الْحَسَنِ
 - عَلَيْهِ السَّلَامُ -: إِنْ قُمْتُ عَلَى رُؤُوسِكُمْ وَأَنْتُمْ تَأْكُلُونَ فَلَا تَقُومُوا حَتَّى تَفْرُغُوا، وَلَرْبَمَا دَعَا بَعْضُنَا
 فَيَقَالُ لَهُ: هُمْ يَأْكُلُونَ، فَيَقُولُ: دَعُهُمْ حَتَّى يَفْرُغُوا» امام رضا(ع) به ما فرمودند: هنگامی که به
 خوردن غذا مشغولید، حتی اگر من بالای سر شما ایستاده باشم از جای خود بر نخیزید از این
 رو آن گاه که آن حضرت، یکی از ما غلامان را صدا می زد و اظهار می داشتند که او دارد غذا
 می خورد می فرمودند: به حال خود بگذارید تا غذایش را بخورد.^۴ و نیز او می گوید در همان
 روزی که مسمومیت امام به اوج خود رسیده بود و حال مبارکش وخیم بود پس از فراغت از
 نماز ظهر پرسید: آیا اهل خانه و خدمت گزاران، غذا خورده اند؟ عرض کردم: آقای من! با این

۱-نوری، مستدرک الوسائل، ج ۸، ص ۳۱۴

۲- ابن بابویه، عیون اخبار الرضا، ج ۲، ص ۴۲

۳- وطن دوست، گذری بر سیره عملی امام رضا علیه السلام، ص ۲۰۰

۴- کلینی، الکافی، ج ۶، ص ۲۸۳

حال و مسمومیت شما کسی رغبت به خورد غذا ندارد. در این هنگام امام راست نشست و فرمودند: «هَاتُوا الْمَائِدَةَ» سفره بیندازید؛ سفره که گسترده شد تمام خادمان و کارگران را به کناره سفره فراخواند همه که سیر شدند آن ها را یکایک مورد محبت و تفقد مهربانانه خود قرار داد: «وَيَتَفَقَّدُ وَاحِدًا وَاحِدًا»^۱ عبدالله بن صلت می گوید: از یکی از مردم بلخ شنیدم که گفت: در هنگام هجرت امام رضا(ع) به خراسان، همراه آن حضرت بودم روزی همگان را بر سفره فراخواند و غلامان از سیاه و غیر سیاه آمدند و بر سفره نشستند به او گفتم: فدایت شوم آیا بهتر نیست که برای اینان، سفرهای جداگانه انداخته شود؟ فرمود خدای همه یکی است و پدر و مادر همه یکی و تنها پاداش افراد متفاوت است که بسته به کردار انسان است.^۲

۱- ابن بابویه، محمد بن علی (شیخ صدوق)، عیون اخبار الرضا، ج ۲، ص ۲۴۱

۲- کلینی، الکافی، ج ۸، ص ۲۳۰

نتیجه گیری

این مقاله با عنوان الگوی تعامل خانوادگی و اجتماعی در سیره‌ی رضوی در سدد معرفی امام رضا(ع) به عنوان یک الگوی خانوادگی و اجتماعی است. در اهمیت پرداختن به این عنوان باید گفت از آنجایی که در جامعه‌ی کنونی آمار اختلافات زوجین رو به رشد است و این مسئله امنیت خانواده را زایل می‌نماید به طور کلی یکی از دلایل عمده این نابسامانی‌ها دوری از نظام تربیتی قرآن کریم و اهل بیت عصمت و طهارت است. از مهمترین راهکارهای تربیتی قرآن برای حفظ بنیان خانواده تاکید بر الگو قرار دادن اهل بیت عصمت و طهارت در زندگی خانوادگی و اجتماعی می‌باشد.

بنابر آنچه گذشت از در میان معارف دین مبین اسلام سخنان و رفتارهای امام رضا(ع) از جایگاه والایی در زمینه‌ی روابط خانوادگی، اجتماعی چون: تعامل با همسر و فرزند، همسایه و فرزند برخوردار است از مهم ترین نکات در رابطه با همسرداری از منظر ایشان می‌توان به مواردی چون: عفو و گذشت، عیب پوشی از همسر و خودآرایی برای همسر را نام برد و در زمینه‌ی فرزندآوری میتوان به مواردی چون: احترام گذاشتن، تشویق نمودن، مراقبت نمودن، را نام برد خصوصا که ایشان تنها یک فرزند داشته اند و در شرایطی که امام جواد(ع) از ایشان دور بوده است و این درس های بزرگی برای والدین در این زمینه دارد. و در روابط اجتماعی به همسایگاه و زیر دستان را برشمرد.

منابع

※قرآن کریم (ترجمه: فولادوند)

※نهج البلاغه (ترجمه: آیت الله ناصر مکارم شیرازی)

- (۱) ابن بابویه، محمد بن علی، **عیون اخبار الرضا**، قم، جکران، چاپ سوم، ۱۳۹۳ ه.ش
- (۲) بابایی، علی، **نقش اسلام در ایجاد آرامش در زندگی زناشویی**، جامی، تهران، چاپ سوم، ۱۳۸۷ ه.ش
- (۳) بهره مند، طاهره، **سیره اخلاقی امام رضا (ع)**، قم، انقلاب، اول، ۱۳۹۷ ه.ش
- (۴) پرهام، باقر، **فرهنگ علوم اجتماعی**، تهران مازیار، چاپ دوم، ۱۳۹۲ ه.ش
- (۵) حجازی، علاء الدین، **صحیفه الإمام الرضا علیه السلام**، مشهد، ندای اسلام، ۱۳۹۸ ه.ش
- (۶) حسینی، سید محمد، **آیین همسر داری و آداب زندگی در اسلام**، قم، اجر، اول، ۱۳۸۳ ه.ش
- (۷) رحمتی، رحمت الله، **فقه الرضاء**، قم، انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه، اول، ۱۳۸۹ ه.ش
- (۸) ری شهری، محمد مهدی، **کتاب دوستی در قرآن و حدیث**، قم، دارالحدیث، چاپ سوم، ۱۳۹۸ ه.ش
- (۹) طبرسی، فضل بن حسن، **مکارم الاخلاق**، قم، الشریف الرضی، چاپ چهارم، ۱۳۷۰ ه.ش
- (۱۰) عطاردی قوچانی، عزیز الله، **مسند الامام الرضاء**، دار الصفوة، بیروت، لبنان، ۱۴۱۳ ه.ق
- (۱۱) عمید، حسن، **فرهنگ عمید**، امیرکبیر، تهران، چاپ سوم، ۱۳۸۶ ه.ش
- (۱۲) قرائتی، محسن، **تفسیر نور**، درسهایی از قرآن، تهران، چاپ دوم، ۱۳۸۵ ه.ش
- (۱۳) کلانتری، علی اکبر، **اخلاق زندگی**، معارف، تهران، چاپ چهارم، ۱۳۸۹ ه.ش

۱۴) کلینی، محمد بن یعقوب، گزیده أصول الکافی (ترجمه حسن زاده) تهران، چاپ: اول، ۱۳۶۹ ه. ش.

۱۵) موسوی جزائری، نعمت الله بن عبدالله، قصص الأنبياء، قم، مکتبه آیه الله المرعشی النجفی، چاپ دوم، ۱۳۸۶ ه. ش.

۱۶) مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران، دار الکتب الإسلامیة، چاپ ۱۰، ۱۳۷۱ ه. ش.

۱۷) مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحارالانوار، ترجمه: کمره ای، ج بیروت: داراحیاء التراث العربی، چاپ دوم، ۱۴۰۳ ه. ق.

۱۸) میرشاه جعفری، سید ابراهیم، رهیافتی به نظام تربیتی اسلام از نگاه صحیفه سجادیه (ترجمه حمید مقامی) بی جا، بی تا

۱۹) معین، محمد، فرهنگ معین، زرین، تهران، چاپ دوم، ۱۳۸۲ ه. ش.

۲۰) نفیسی، علی اکبر، فرهنگ نفیس، تهران، خیام، چاپ دوم، ۱۳۵۵ ه. ش.

۲۱) نوری، حسین، مستدرک الوسائل، قم، آل البيت، چاپ سوم، ۱۳۶۹ ه. ش.

۲۲) وطن دوست، رضا، گذری بر سیره عملی امام رضا علیه السلام، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، چاپ اول، ۱۳۹۳ ه. ش.

۲۳) همت بناری، علی، امام رضا علیه السلام و تربیت فرزند، قم، نور، اول، ۱۳۹۹ ه. ش.

*مقالات

۱) مردانی نو کنده، محمد حسین، خانواده ی موفق و تربیت فرزند در سیره رضوی (۲)، نشریه علوم تربیتی آذر ۱۳۹۱ - شماره ۲۹۸